

storov? Kaj se je zgodilo z glasbenim mišljenjem in vrednotenjem, ko se jima je predstavil Valček v A-molu? Molovska glasba. A človek gleda, kako umira lastovka, ta ptica prostora, vode in svetlobe. Ptica, ki se je nenadoma znašla v čudno gosti mračni snovi. Pianistove roke igrajo, a poslušalec gleda oči lastavke, ki ugašajo in naposled ugasnejo za vekomaj in brez razloga . . .

Tudi manjšinske svoboščine so nedeljive

OB SEDANJEM NARODNOSTNEM TRENUTKU V NAŠEM ZAMEJSTVU (1)

Vlada je zato, da zaščiti pravice manjšin. Ljubljani in bogati ne potrebujejo zaščite, saj imajo mnogo prijateljev in malo sovražnikov.

(Wendell Philips, Address, 1860.)

Janko
Jeri

Poleg splošne politične naprednosti, zares demokratične miselnosti, nazorov, ki jih ne duši vkle-njenost v nacionalistične sheme preteklosti, je nedvomno prvinskega pomena humanost, kakor to splošno označujemo, dejanska strpnost, širokosrčno razumevanje tako imenovanega večinskega naroda, da bi lahko stvarno zajamčili vsakdanji narodnostni utrip in skladen razvoj (status) manjšinske skupnosti.

Zgodovinski razplet, denimo od francoske revolucije naprej, je potrdil nekaj prvin, katerih spoštovanje je neizogibno, da bi se lahko prizadeta narodna manjšina počutila dejansko enakopravno, kot polnovreden subjekt v družbi in državi. Stvarno demokratični odnosi, organsko vključujoči gospodarsko in socialno komponento, so nujen osnovni pogoj za omikano, ustvarjalno sožitje med manjšino in večino. Nazadnjaške politične ideologije so bile namreč vselej osrednji sovražnik narodnostnih in drugih manjšin.

Sicer pa je odnos večinskega naroda do manjšine slej ko prej temeljno konfliktno, in sicer vozlišče celotne manjšinske problematike. Tudi v sodobni evropski manjšinski teoriji povojnih let se je vendarle sorazmerno močno uveljavilo spoznanje, da je predvsem od politične in humane ter, namenoma bi označil, moralne volje tako imenovanega večinskega naroda odvisen neoviran in skladen razvoj manjšinske skupnosti. Gre za koncept, o katerem je bil govor že na ljubljanskem simpoziju OZN (od 8. do 22. junija 1965) o človekovih pravicah v večnarodnih skupnostih, na katerem je večina soglašala, »da je problem manjšine pravzaprav predvsem vprašanje večine (dodal bi še njene splošne demokratične zrelosti) in njenega odnosa do manjšine.«

V takem ozračju prvinske človeške medsebojne solidarnosti naj bi manjšina kot celota, kakor tudi njeni posamezni pripadniki vedno manj občutili, da so »manjšina«. Slehernemu naj bi bile torej stvarno zajamčene enakovredne možnosti ne glede na to, ali pripada manjšini ali večini. Uteme-

ljene so sodbe, upoštevajoč pri tem izkušnje iz razdobja med vojnoma in po njej, da se lahko stiki med dvema narodnostma (tudi med večino in manjšino) prijateljsko ob ustvarjalnem medsebojnem dopolnjevanju razvijajo le v primeru, če obe dejansko uživata »enak status«, medtem ko se v nasprotnem primeru razdor veča, antagonizmi ostrijo.

Popolno, stvarno enakopravnost med večino in manjšino pa je mogoče doseči primarno s posebnimi zakonodajnimi in drugimi zaščitnimi ukrepi. Večina mora nujno poskrbeti za dodatne obveznosti (podčrtal J. J.), operativno učinkovita normativna (pravna) in druga jamstva, ki predvsem manjšini kot celoti, na kar še posebej opozarjam, kakor tudi njenim posameznim pripadnikom jamčijo poleg drugih državljanskih pravic tudi v narodnostnem pogledu neoviran, skladen razvoj. Država po teh nazorih, če se namenoma oprem še na sodbo (Zapisano 1945) A. Messinea, ni samo dolžna spoštovati in varovati pravice manjšin, marveč je njena dolžnost tudi neposredno intervenirati (podčrtal J. J.), da jim zajamči stvarno, ali kakor je to opredelil Messinea, »perfektno enakopravnost« ravnanja in vso ustrezno pomoč. Z neposredno državno »intervencijo«, se pravi z ustreznimi pravnimi izvršilnimi predpisi in drugim, je torej treba prizadeti narodnostni manjšini zagotoviti predvsem učinkovito jezikovno-kulturno avtonomijo, kar poleg drugega zajema samostojno šolstvo vseh stopenj v materinem jeziku, vsestransko zajamčeno pravico uporabe lastnega jezika v javnosti in pa, kar bi želel posebej poudariti, pravičen, se pravi v primerjavi z večinskim narodom enakovreden, nediskriminiran gospodarsko-socialni razvoj ob dejanskih jamstvih za ohranitev naselitvenega prostora (v skladu sveda s soglasno, skupno sprejetimi urbanističnimi in drugimi načrti), kulturnih in drugih tradicij. Prizadeta manjšina mora namreč biti zares suveren, polnopravni subjekt, ki meritorno odloča (soodloča) v vseh fazah pri oblikovanju ukrepov za njeno dejansko narodnostno emancipacijo.

K vsemu temu velja še podčrtano pripisati, da ohranitev in utrditev narodnostne homogenosti manjšine nikakor ne pomeni nemara zagovarjanja izolacionizma, kakih »manjšinskih rezervatov«. Prav nasprotno: samo dejansko enakopravna manjšina se lahko odpira nasproti večini in tako žlahtni medsebojne stike. Tudi današnja (tu mislim na reševanje odprtih manjšinskih vprašanj v Evropi po zadnji vojni) manjšinska praksa potrjuje teoretično izhodišče E. Kardelja (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja), ko je ob podobnih razpotjih med drugim zapisal: »Da bi narodi lahko prijateljsko živeli drug poleg drugega, morajo imeti popolno svobodo v razvijanju svojih kvalitet. Šele na tej osnovi je mogoča neovirana rast občečloveške kulture, pri čemer s tem pojmom ne mislimo na obliko, marveč na vsebino.«

Že iz uvodoma omenjenih prvinskih humanih razlogov ni mogoče stvarneje oporekati načelnemu izhodišču, da so tudi manjšinske pravice nedeljive. »Pravica narodnih skupin,« je zapisal A. Hilckman, »je nedeljiva, prav tako kot je danes samo po sebi umevno, da je svoboda nedeljiva.« Zavoljo tega glede notranjega, vsebinskega razpona narodnih pravic niso mogoče kvalitetnejše razlike med posameznimi narodnostnimi manjšinami ne glede na njihovo številčnost, lokacijo bivanja in podobno. Kolikor namreč ne bi tako ravnali, bi se vsekakor morali sprijazniti z povsem nehumano in diskriminacijsko koncepcijo, da bi odrekli ustrezno (učinkovito) varstvo prav tistim, sicer morda manj številnim etničnim skupinam, ki pa jo prav zavoljo vsega tega najbolj potrebujejo. V tem okviru je vredno še posebej

poudariti nujnost organskih zvez narodne manjšine z matičnim narodom, saj je to izjemnega pomena ne le za ohranitev čistega in živega jezika kot enega izmed temeljnih bogastev narodnostne manjšine, marveč tudi za nadaljnji razvoj vse tiste bogate zakladnice posebnih značilnosti, izročil, brez katerih si ni moč zamisliti duhovno zdrave in siceršnje narodnostne rasti prizadete manjšinske skupnosti.

Kolikor se še za trenutek vrnemo k temi »manjših in večjih« manjšin, velja ugotoviti, da danes v nekaterih visoko civiliziranih evropskih državah (na primer na Finskem) ne ugotavljajo ali drugače preračunavajo odstotkov manjšine v primerjavi s celotnim prebivalstvom, da bi jim nato v skladu s tako ugotovljenim ravnovesjem naklonili več ali manj »manjšinskih pravic«. Tako se je na primer sorazmerno hitro krčilo število švedske manjšine na Finskem, pa vendar ima osemindvajset tisoč Švedov v Turkkuju celo svojo univerzo. Eden izmed pozitivnih zgledov je tudi ravnanje z Retoromani v Švici, ko so po referendumu (20. februarja 1938) razglasili njihov jezik za četrti državni jezik Švice, čeravno je Retoromanov le en odstotek v primerjavi s celotnim prebivalstvom. Kolikor to apliciramo na razmere slovenske manjšine v Italiji, še posebej tudi v odnosu do drugih manjšin (nemške, francoske, latinske), pač ne bi smelo biti v okviru iste države ne glede na nekatere specifičnosti po svoji notranji (vsebinski) kvaliteti, razponu dejanske enakopravnosti bolj ali manj pomembnih manjšin oziroma ravnanja, ki bi se opiralo na tako nevzdržno gradacijo.

Sicer pa se je tega (vsaj posredno) zavedal tudi italijanski zakonodajalec, ko je v namestniškem dekretu (št. 825, 22. decembra 1945) takoj po koncu zadnje vojne obravnaval uporabo nemškega in francoskega jezika, čeprav je pripadnikov francoske narodnostne skupnosti bistveno manj kot Nemcev.

Še nekaj je posebnega pomena: zakonodajalec je torej že leta 1945 uza-konil nekatera izhodišča glede odnosov do »jezikovnih manjšin« (italijanska veljavna zakonodaja in sploh uradno namreč ne pozna pojma narodne, narodnostne manjšine) in je z določbami v prej omenjenem dekretu kakor tudi v zakonu (št. 545, 7. septembra 1945), ki je vseboval določbe glede pouka v francoščini v Dolini Aoste, češ da je mogoče uporabljati francoski jezik v odnosih s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi, položil temelje za posebno varstvo narodnostnih manjšin. Uradna izjava italijanske vlade 11. julija 1945 je namreč že vsebovala zagotovilo, da mora demokratična obnova države nujno zajemati skupino posebnih jamstev za državljane jezika, ki ni italijanski.« Temu so sledili tudi nekateri konkretni ukrepi: 27. avgusta 1945 je takratni predsednik italijanske vlade F. Parri obrazložil odlok o samoupravi (avtonomiji) za deželo Aosto, kjer živi francoska narodna manjšina. S tem naj bi dosegli po njegovi sodbi »popolno jezikovno izenačenje in upravno decentralizacijo glede vprašanj lokalnega pomena.«

Že pred sprejetjem ustave nove italijanske republike (prav letos so naši sosedje slavili njeno petindvajseto obletnico) so torej obstajale pravne norme, ki so urejale nekatere vidike manjšinske zaščite. Na to se mi zdi posebej umestno opozoriti, ker se mnogi sklicujejo na ustavna zakona za Dolino Aoste in Trident — Zgornje Poadižje kot na začetek urejevanja manjšinskih vprašanj v povojni Italiji, čeprav sta bila ta zakona sprejeta tri leta pozneje. Posebej pri obravnavanju te kompleksne in delikate problematike je nujno vsaj v glavnih obrisih poznati najprej zgodovinski razplet,

ker je iz tega mogoče izluščiti prenekatero zakonitost, pa tudi dolgoročnojšo metodo, korenine splošnega odnosa, ravnanja, če to tako opredelim.

V nasprotju z Albertinskim statutom (veljal je do razglasitve republike leta 1946) vsebuje nova italijanska ustava (1948) poleg drugih tudi dve določbi, ki se nanaša na »jezikovne manjšine«, in sicer člena 3 in 6. Prvi med drugim načelno opredeljuje, »da imajo vsi državljani enako družbeno dostojanstvo in da so enaki pred zakonom ne glede na spol, pleme, jezik (podčrtal J. J.), veroizpoved, politično prepričanje, osebni in družbeni položaj.« Šesti ustavni člen, »da republika s posebnimi normami varuje jezikovne manjšine,« pa je ustvaril trdno (poenostavljeno povedano) pravno, in sicer podlago za sprejem nadaljnjih podrobnejših (izvršilnih) predpisov za stvarno zagotovitev prej omenjene zaščite.

Omenjena ustavna člena pomenita delno uveljavitev spremenjenih političnih nazorov, pa tudi obveznosti, ki jih je sprejela Italija z mirovno pogodbo (uveljavljena je bila 15. septembra 1947) s členom 15, ki Italijo med drugim obvezuje, »da bo izdala vse potrebne ukrepe, da omogoči vsem osebam brez ozira na pleme, spol, jezik ali vero uživanje človeških pravic in temeljnih svoboščin . . .« Poudariti pa je treba, da tudi v tem razdobju Slovenci v videmski pokrajini (Beneška Slovenija) in na goriškem območju (italijanska uprava se je semkaj vrnila po uveljavitvi mirovne pogodbe) niso bili deležni nikakršnih posebnih ukrepov za zagotovitev njihove narodnostne enakopravnosti razen prehodnega člena X (potrditev veljavnosti šestega ustavnega člena za področje dežele Furlanije — Julijske krajine).

Ne glede na povojno prakso pristojnih organov v ravnanju z avtohtono slovensko manjšino veljavnih ustavnih norm (zlasti citiranega šestega člena) pač nikakor ni mogoče razlagati v pasivnem (restriktivnem) smislu nekakšnega medsebojnega »toleriranja« in formalne (navidezne) enakopravnosti, marveč kot nedvoumno napotilo (nujnost izvršilnih določb) za specifične pravne in druge posege v prid manjšini. Nekateri izvedenci za ustavno pravo (Nuvolone) sodijo, da je bil vsebinski cilj te norme (šestega ustavnega člena) predvsem preprečiti, da bi lahko »večina zadušila manjšino,« kar že samo po sebi vključuje spoznanje, da je načelni (deklarativni) ustavni člen 3 premalo. Če bi poizkušal povzeti: ustavne norme (še zlasti seveda šesti člen) so ustvarile sorazmerno solidno tudi pravno podlago, da je lahko osrednji zakonodajalec sprejel še druge normativne ukrepe v prid narodnostnih (jezikovnih) manjšin, konkretno za francosko manjšino v Dolini Aoste in nemško ter ladinsko na Južnem Tirolskem oziroma v Zgornjem Poadižju.

Letos je minulo tudi deset let, ko je bila z ustavnim zakonom (št. 1, 31. januarja 1963) ustanovljena še zadnja izmed petih dežel s posebnim statutom — Furlanija — Julijska krajina. Iz zgodovinske geneze razlogov za ustanovitev te dežele s posebno samoupravo je razvidno, da je bil eden izmed osrednjih razlogov za njen nastanek prav dejstvo, da v njej živi avtohtona slovenska manjšina (na Tržaškem, Goriškem in v videmski pokrajini). V ustavodajni skupščini je namreč med drugim F. Pecorari (27. julija 1947) v zvezi z ustanovitvijo posebne dežele med drugim izjavil, »da je moralna in politična dolžnost popraviti, kar je zagrešil fašistični režim . . . Jugoslovanom je treba pokazati naš jasen in določen namen, da bomo ob sleherni priložnosti in v vseh razmerah branili manjšine . . .«

Bistveno, vsebinsko značilno v širšem smislu za odnos do slovenske manjšine je namreč dejstvo, da je tretji člen ustavnega zakona (statuta) za Furlanijo-Julijsko krajino le v glavnem parafraziral tretji ustavni člen, ko je določil, »da se v deželi priznava enakost vsem državljanom, naj pripadajo katerikoli jezikovni skupini, z varstvom njihovih etničnih in kulturnih značilnosti.« Celo italijanski pravni teoretiki v strokovnih tekstih opozarjajo na širše politično in siceršnje »ozadje«, ko navajajo, da se osrednjemu zakonodajalcu ni zdelo umestno vsaj navesti, da gre za »slovensko jezikovno skupino«, saj ni drugih (z izjemo peščice Nemcev v Karniji in Kanalski dolini) na ozemlju dežele. Ta svojevrstna anonimnost (podčrtal J. J.) je tembolj restiktivna in očitno diskriminacijska, če primerjalno npr. upoštevamo, da statut dežele z navadnim statutom Kalabrije (člen 59) med drugim izrecno omenja prebivalstvo albanskega izvora in se zavzema za pouk v albanskem jeziku v krajih, kjer ta jezik govorijo (»La Regione, nel rispetto delle proprie tradizioni, tutela il patrimonio delle popolazioni di origine albanese e di altri gruppi allofoni, e promuove l'insegnamento della lingua albanese nei luoghi ove essa è parlata«). Ne gre namreč samo za to, da zakonodajalec »enakopravni manjšini« ni priznal pravice, da bi se v tem temeljnem dokumentu imenovala s pravim imenom, marveč je s to anonimnostjo naklepno skušal že vnaprej »zavezati roke« deželi, da bi lahko zakonodajno, in sicer širše ukrepala za priznanje narodnostnih pravic in posebnosti slovenskih sodeželanov. Tudi v tem primeru so torej pristojni povsem ignorirali enotne zahteve predstavnikov slovenskih političnih, manjšinskih in drugih organizacij, ko so junija leta 1962 med drugim terjali, da bi v deželnem statutu Furlanija — Julijska krajina podrobneje precizirali zakonske norme za zaščito slovenske narodnostne skupnosti, predvsem pa, da bi pripadniki slovenske manjšine lahko svobodno uporabljali svoj materin jezik v osebnih in uradnih odnosih s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi; da bi v deželnih in drugih uradih zagotovili primerno število funkcionarjev, ki docela obvladajo slovenski jezik; da bi zajamčili primerno predstavništvo slovenske narodnostne skupnosti v deželnem svetu in komisijah, da bi na področjih, kjer prebivajo Slovenci, uvedli poleg italijanskih krajevnih napisov tudi slovenske, da bi bile slovenske in druge kulturne organizacije deležne ustrezne finančne pomoči iz javnih skladov; poleg tega pa naj bi razveljavili, kakor terja omenjena resolucija z dne 9. junija 1962, zlasti: a) kr. dekret z dne 9. julija 1939 št. 1938, čl. 2; b) zakon z dne 7. aprila 1927 št. 494; c) člen 137 kazenskega postopka, II. in III. odst.; č) člen 122 civilnega postopka. Statutarna osnutka komunistične (KPI) in socialistične stranke (PSI) sta sicer skušala s podrobnejšimi določbami zagotoviti slovenski manjšini v okviru nove dežele minimum narodnostnega varstva, vendar pa obe stranki nista hoteli tvegati, da bi prišlo ob teh vprašanih do krize, ki bi zavlekla ali onemogočila ustanovitev dežele. Kompromisni izhod pa je bila omenjena »anonimna« načelna deklaracija (tretji člen statuta).

Strokovnjak za ustavno pravo L. Paladin med drugim ugotavlja, da se »ratio« obravnavanja posebne avtonomije Furlanije-Julijske krajine razlikuje od tistega v Dolini Aoste, kjer že 38. člen statuta (ustavni zakon, št. 4, 26. februarja 1948) določa, da je francoski jezik izenačen (parificato) z italijanskim in da so lahko javni dokumenti redigirani v enem ali drugem jeziku z izjemo aktov sodnih oblasti. Poleg tega nalaga državni administraciji obveznost, da zaposli v deželi funkcionarje, ki so od tod po rodu in ki poznajo

francoski jezik. Poleg tega vsebuje še druga jamstva, posebej na šolskem področju, saj 39. člen za šole vseh stopenj v deželni pristojnosti uvaja paritetno podlago pouka (polovico v francoščini in polovico v italijanščini). Člen štirideset pa določa prilagoditev učnih programov lokalnim potrebam. Ustavni zakon (št. 5, 26. februarja 1948) za Trident — Zgornje Poadižje pa celotno deseto poglavje (člen 84, 85, 86 in 87) posveča uporabi nemškega oziroma ladinskega jezika in ustrezne toponomastike, čeravno je po zadnjem popisu prebivalstva (1971) tod 260.351 Nemcev nasproti 15456 Ladincem, (podčrtal J. J.).

Iz te kratke vzporeditve je pač mogoče razbrati, da so imeli osrednji zakonodajni organi že pred petindvajsetimi leti, ko sta bila sprejeta ustavna zakona za Aosto in Poadižje, politično in pravno sorazmerno dokaj jasne nazore glede aplikacije šestega ustavnega člena in kako v okviru dežele dejansko zagotoviti avtonomnost francoske in nemške narodnostne skupnosti vsaj na jezikovnem in šolskem področju. Kolikor upoštevamo dejstvo, da je bil po koncu zadnje vojne sprejet en sam poseben ukrep za narodnostno varstvo slovenskega življa, in sicer zakon št. 1012 iz leta 1961 (naj dodam, da je 6. marca letos poslanska zbornica izpopolnila ta osnovni zakon na temelju predloga poslancev Škerka, KPI, in Belcija, KD) za šole s slovenskim učnim jezikom v tržaški in goriški pokrajini (Beneška Slovenija je izvzeta), je to pač dovolj za ugotovitev, da je bila sicer uradno »priznana« slovenska manjšina v Italiji deležna doslej le »drobtinic« in da je bila obravnavana v primerjavi s francosko, nemško in ladinsko manjšino v isti državi kot nekakšna manjvredna, »drugorazredna« manjšinska skupnost, čeravno so najbolj pristojni italijanski krogi ob raznih priložnostih poudarjali (na primer leta 1969 pri sprejemanju »južnotirolskega paketa« v parlamentu), da ta izhodišča načelno veljajo za vse manjšine v Italiji. Bistvo je torej v tem, če ponovim, da je osrednji zakonodajalec po koncu vojne (1945), upoštevajoč zunanje in notranje dejavnike, štel za potrebno, da s posebnimi zakonodajnimi ukrepi zaščititi sodržavljane »francoskega in nemškega jezika« in da torej zametki dvojnega ravnanja v škodo avtohtonega slovenskega prebivalstva segajo še skoraj trideset let nazaj, pri čemer pa se je ta »dvojnost« z leti slabšala in šele v zadnjem času je prišlo poleg bolj prijaznih deklaracij tudi do nekaterih ukrepov, ki kažejo več posluha za zagotovitev stvarnejše narodnostne enakopravnosti za Slovence v Italiji.

»Ni mogoče reči, da smo naleteli na nerazumevanje, le utemeljeno sodbo imamo, da je deželnim upraviteljem prijetno, če se jim ni treba spoprijeti z našimi problemi, in da se izgovarjajo na sodbo ustavnega sodišča in na osrednje oblasti, ki odrekajo deželni ukrepanje v korist naše skupnosti. Tako ostaja pri lepih besedah, pri izredno nizkih podporah slovenskim organizacijam in ustanovam in pri skrajno omejenih ukrepih.« To je zapisal (Primorski dnevnik, 4. februarja 1973) ob desetletnici sosednje samoupravne dežele predsednik SKGZ B. Race, pri čemer velja dodati, da so podobne (z raznimi odtenki in poudarki seveda) recenzije tudi drugih kvalificiranih predstavnikov slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. V minulem desetletju je sicer dežela dala nekaj avtonomnih pobud (tako je deželni svet leta 1969 že drugič sprejel predlog osrednjemu parlamentu za dodatek k členu kazenskega zakonika, s katerim bi bilo pod kazensko sankcijo prepovedano netenje narodnostnega sovraštva), ki pa niso uspеле zavoljo veta osrednjih rimskih organov, kakor je to primer s sodbo ustavnega sodišča

št. 14, 12. marca 1965, ki v obrazložitvi med drugim navaja, da pripada izključno državi pristojnost predpisovati norme glede zaščite etnično-jezičnih manjšin (. . . mentre spetta esclusivamente allo Stato dettare norme sulla tutela delle minoranze etnico-linguistiche ed il relativo potere . . .). Edina izjema doslej je bila zakonodajna pobuda slovenskega deželnega svetovalca D. Štoke, da je osrednja vlada pri drugem poizkusu (pred tem je že enkrat to zavrnila, op. J. J.) »tacite« (ni vložila veta) privolila 7. oktobra 1970, da so v besedilih dveh zakonov Slovenci imenovani »manjšina slovenskega jezika« (»minoranza di lingua slovena«) in ne kot je bilo prej »nosilec posebnih interesov«, kar je vendarle pomenilo napredek v primerjavi z anonimnostjo tretjega člana statuta. Nekateri so pričakovali, da bo ta »precedens« pomagal Slovincem iz »ilegale«, vendar pa je značilno, da zakon, ki ga je 13. februarja letos sprejel deželni svet o delnem kritju finančnih stroškov glede uporabe »jezika manjšine« spet imensko ne označuje slovenske manjšine ob utemeljitvi predlagateljev (deželni odbor), da bi tako posredno preprečili osrednjim organom zavrniti ta (vkljub prenekateri pomanjkljivosti) vendarle pozitiven ukrep. »Anonimnost« torej po desetih letih še vedno ni premagana.

Ta dvojnost, bistvena restrektivnost v primerjavi ravnanja z drugimi manjšinami pod streho iste države je nedvomno tudi eden izmed osrednjih vzrokov, da je bil trend narodnostnega odtujevanja v povojnih letih tako občuten in boleč (glej podrobneje o tem anketo »Usoda slovenske narodne skupnosti v Italiji« v št. 8—9, 1969). Žal, danes še nimamo povsem natančnih pokazateljev, indicev, kako globoko se je vse to v povojnih letih zarezalo v slovensko narodnostno deblo. Le obrobni primer: enciklopedija Furlanije — Julijske krajine, ki je izšla leta 1971, navaja (avtor G. Valussi), da je na področju dežele pet odstotkov ali več kot 60 tisoč slovenskih prebivalcev oziroma 8,6 odstotkov v tržaški pokrajini, 8 odstotkov na Goriškem in 4 odstotke v videmski pokrajini (brez pokrajine Pordenone). V tej oceni je pozitivno le to, da se s tem priznava obstoj avtohtonega slovenskega življa v Beneški Sloveniji, medtem ko je ta splošna (številčna) ocena očitno v navzkrižju z dejanskim narodnostnim stanjem. Tako je na primer angloameriška vojaška uprava leta 1950 sodila, da je na Tržaškem okoli 63 tisoč Slovencev, medtem ko je italijanski uradni popis enajst let pozneje (1961), na katerega se opira tudi G. Valussi, naštel nekaj več kot 25 tisoč Slovencev na osnovi vprašanja o »družinskem jeziku«. Razlika med prvim in drugim je torej 38 tisoč oseb. Če upoštevamo migracijske tokove, smrtnost, razmeroma slabo nataliteto v slovenskih družinah, pa tudi narodnostno (duhovno) odpadništvo, je vendarle na dlani, da je tako »statistično krčenje« brez prave podlage in ne ustreza današnjemu stvarnemu narodnostnemu ravnesju na tem območju.

Po letu 1954, sklenitvi tržaškega sporazuma, je sicer prišlo do nekaterih pozitivnejših premikov na obmejnih področjih, in to ni omejeno samo na vidik usihanja obmejnega šovinizma in s tem povezane narodnostne nestrpnosti, marveč tudi do nekaterih sicer za sedaj še dokaj redkih ukrepov v prid slovenski manjšini. Toda ne glede na počasnost, polovičnost in nedoslednost teh ukrepov je vendarle značilno, da so bili preračunani, čeprav to ni bilo nikoli javno, direktno povedano, na prej omenjene številke, kolikor v tem okviru izpustim Beneško Slovenijo, kjer so obstoj Slovencev začeli vsaj »poluradno« priznavati šele po letu 1969. K temu velja dodati

tudi naglo krčenje slovenske zemljiške posesti v glavnem ob neustreznih odškodninah in vzporedno naselitev italijanskega (begunskega) elementa zlasti v Trstu in v obalnem pasu (občina Devin-Nabrežina). Po italijanskih podatkih se je namreč samo na Tržaškem za stalno naselilo okoli 65 tisoč beguncev.

V zadnjih dveh letih je bilo izdelano več predlogov za celovitejšo (globalno) narodnostno zaščito Slovencev v Italiji. To so zakonski osnutek KPI (1970) za posebno narodnostno zaščito Slovencev v Italiji, dalje zakonski osnutek italijanske socialistične stranke, pa sveženj ukrepov, ki jih je predložila krovna organizacija Slovencev v Italiji — Slovenska kulturno-gospodarska zveza, dalje zakonski predlog, ki ga je na osnovi člena 26 deželnega statuta vložila Slovenska skupnost (vse leta 1971) in lansko leto (1972) še zakonski predlog Socialistične stranke delavske enotnosti, ki pa se je fuzionirala s KPI. Osrednji cilj vseh teh predlogov je zagotoviti celotni slovenski skupnosti (manjšini) v Italiji, se pravi na Tržaškem, Goriškem, Beneški Sloveniji in Kanalski dolini tako stopnjo posebne narodnostne zaščite, ki po svoji notranji vsebini, kvaliteti ne bo zaostajala za že doseženo ravnijo posebnega manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem in v Dolini Aoste. Poleg tega pa mora zares demokratično zasnovano posebno narodnostno varstvo zajemati tudi popravo »starih« krivic (posledic raznarodovalnega pritiska). »Slovenci, državljani italijanske republike,« opozarja skupna Spomenica Slovencev predsedniku italijanske vlade (3. decembra 1970), »do danes nismo mogli obnoviti narodnostnega življenja po udarcih, ki nam jih je zadal fašizem.« Gre med drugim za splet psihološko in drugače zelo subtilnih vprašanj: od v zavesti še ne povsem zaceljenih travm brutalne asimilacije iz razdobja med vojnama do gmotnega povračila za vse tisto, kar je takrat avtohtoni slovenski živelj izgubil.

Tržaški občinski svet je 2. februarja letos sprejel resolucijo, v kateri med drugim poziva osrednji parlament in vlado, »da čimprej uresničita z ustreznimi instrumenti ustavna določila za celovito izvajanje državljanjskih in demokratičnih pravic državljanov slovenske manjšine,« kar ponazarja, da je vprašanje ureditve celovitejše (globalne) posebne pravne zaščite slovenske narodne skupnosti v Italiji dejansko dozorelo do takšne stopnje tako v zavesti njenih pripadnikov, kakor tudi v spoznanju naprednejše usmerjenih italijanskih političnih sil, da ga ni več moč odlagati. Za čim bolj popolno sintezo in tudi čimprejšnje uresničenje prej omenjenih predlogov pa je poleg iskrene zavzetosti in demokratične privolitve »večine« nujen tudi skupen jezik subjekta — prizadete manjšine ne glede na njeno pluralistično politično usmeritev. V sedanji novi zakonodaji dobi (po splošnih volitvah 7. maja lani) naj bi ta programska in akcijska soglasnost (po pozitivnih korakih v zadnjem času in skupnem nastopu pri predsedniku takratne italijanske vlade 2. decembra 1971) glede vsem skupnih primarnih narodnostnih vprašanj prerastla v novo kvaliteto, v izdelavo med drugim soglasnega (enotnega) minimalnega narodnostnega programa, v oblikovanje usklajenega skupnega zakonskega osnutka za celovitejšo ureditev narodnostnega položaja Slovencev v Italiji, kar vse bi nedvomno pospešilo narodnostni prerod slovenskega življa ob naši skupni zahodni meji.

12. 3. 1973